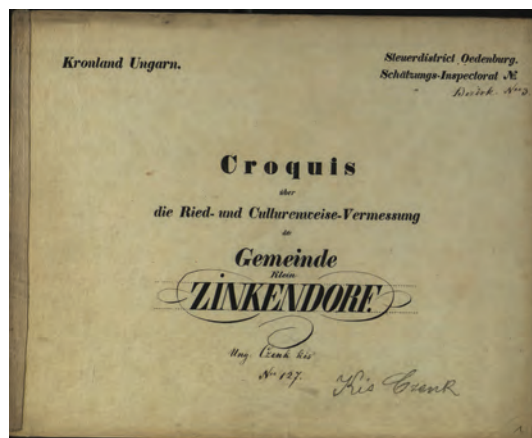


TÖRÖK ENIKŐ

Krokik, avagy kataszteri térképvázlatok

A 19. század második felében a kataszteri felmérés során többféle „vázlat”-rajz született: határleírási elővázlat, határvázlat, kitűzési vázlat (brouillon, térvázlat, tételőrajz vázlata, mezei vázlat, térszínvázlat, térszíni vázlat), kroski (croquis, terrajz, előszemleli tájékozási vázlat, térképvázlat területi összeállítással, dűlők vázlata), birtokvázlat (kimutatási vázlat, mutató vázlat, Indications-Skizzen), birtokrészletezési vázlat, számítási vázlat (számolati vázlat), térvázlat (terrajz, azaz megosztási, változási vázrajz).¹

Krokot kétszer készítettek a kataszteri felmérés keretében. Először az 1850-es években német nyelven, másodszer az 1870-es évek végén és az 1880-as évek elején magyar nyelven, formanyomtatvány (XVII. minta) felhasználásával. A kroskik szerkesztését két alkalommal szabályozták, elsőként az *Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadóprovisoriumhoz*, majd az *Utasítás a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvénycikk értelmében a kataszteri munkálatok kiigazítása céljából bejelentett térfogati adatok helyességének ellenőrzése végett alkalmazandó közegek és eljárás tárgyában* cím alatt.



■ Kiscenk térképvázlatának címlapja (1854)
MNL OL, S 78 Sopron m. Kiscenk 1–2.

■ Kiscenk térképvázlatához tartozó területi kimutató (1854) – MNL OL, S 78 Sopron m. Kiscenk 1–2.

¹ *Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadóprovisoriumhoz*. [S. l.], 1850. (<http://www.dualizmus.hu/dokumentumok/mernoki.pdf>) (Mérnöki utasítás 1850) 7., 18., 23–26. és tartalomjegyzék; *Pótló utasítás a mérnökök számára a telekadó-ideiglenegnek életbeléptetése iránt*. [S. l.], 1851. (<http://www.dualizmus.hu/dokumentumok/NSZL12A003620.pdf>) (Pótló utasítás 1851) 3.; *Utasítás a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvénycikk értelmében a kataszteri munkálatok kiigazítása céljából bejelentett térfogati adatok helyességének ellenőrzése végett alkalmazandó közegek és eljárás tárgyában*. Bp., 1876. (<http://www.dualizmus.hu/dokumentumok/NSZL12A003660.pdf>) (Utasítás 1876) 28. és XVII. minta a 90. §-hoz; *Utasítás a földadó-kataszter nyilvántartásáról szóló 1885. évi XXII-ik tv.-cikk végrehajtása iránt*. [Bp.], 1885. (http://www.dualizmus.hu/dokumentumok/Utasis_1885.pdf) 7., 13., 32., 70–71.; SZIKSZAY ELEK: *Rendeleték tára a részletes felmérés végrehajtására 1872–1888. február végéig*. Pozsony, 1888. 25., 37.; *Minták és mellékletek az országos kataszteri felmérés végrehajtása iránt a m. kir. Pénzügyministerium által 1904. évi december hó 17-én 1583. szám alatt kiadott utasítás I. részéhez*. Bp., 1906. 8–9., 16., 27–30., 35., 47. minta.



■ Kiscenk 1 : 14 400 méretarányú térképvázlata (1854) – MNL OL, S 78 Sopron m. Kiscenk 1–2.

Krokik az 1850-es évekből

Az 1850. évi mérnöki utasítás szerint a kroski a felméréndő terület, határ szemlélése, tájékozása, szemrevétele során készült, a terület kiterjedéséről, felosztásáról és műveléséről nyújtott képet, egyúttal magába foglalta a legfontosabb adatokat a további felmérés előkészítéséhez.

A szemrevétel alkalmával a mérnökök megrajzolták a terület, egy adóközség körülbelüli vázlatát, a kroskit. Ehhez régebbi felméréseket is felhasználhattak, ezek hiányában részben a távolságok kilépése, részben szemmérték alapján, iránytű (tájtű, boussole), mérőasztal (részletező vagy kitűző asztal) és léptékvonalzó (scála) alkalmazásával készült a kroski. A mérnök végigjárta az egész felméréndő határt, majd a természetes és mesterséges választóvonalak (utak, vizek stb.) mentén megtekintette az egyes birtokrészleteket, telkeket, megkereste a megfelelő helyeket, pontokat az alapvonal mérésére és a mérnöki főháló kitűzésére. A megrajzolt

térképvázlaton a művelési ágakat, a település ábráját, az alapvonalra és háromszögpontra alkalmas helyeket kellett feltüntetni.² A vázlatokat két példányban kellett elkészíteni, az egyiket az ügyvezető vagy a járási becslőbiztos kapta, a másikat pedig a főmérnök.³

A kis, többnyire haránt alakú füzet borítócíme általában *Croquis über die Ried- und Culturenweise-Vermessung der Gemeinde...* volt. A füzet két részből áll, egy térképből (*Catastral Gemeinde...*) és egy területi kimutatásból (*Zusammenstellung des nach Rieden und Culturen vermessenenen Areale der ganzen Catastr. Gemeinde...*). Az utóbbi táblázatos formában a térképen római számmal jelölt dűlők nevét, a dűlőkön belül betűjellel ábrázolt művelési ágakat és azok nagyságát tartalmazza. Gyakran előfordul, hogy a térképre a dűlőneveket is rávezették, mint például Kiscenk 1854. évi vázlatára. A színes térképen sárgával jelölték a szántót, zölddel a rétet, sötétszürkével az erdőt, sárgásfehérrel az utakat, fehérrel vagy

² Mérnöki utasítás 1850. 7.

³ Pótló utasítás 1851. 2.

halványpirossal a belterületet, rózsaszínnel a gyümölcsöst, piros vonallal a település és a dűlők határát, valamint késsel a tavakat, folyókat, mocsarakat stb. Az utasítás nem foglalkozik a vázlatok méretarányával, csak azt köti ki, hogy a rajz lehetőleg „egy táblára” kiferjen. A legtöbb vázlaton nem is szerepel lépték, de ha mégis, akkor a méretarány rendszerint 1:28 800. Nagyobb településeket vagy kihajthatós formában több lapra rajzolták, vagy kisebb méretarányban (pl. 1:57 600) ábrázolták.

Térképvázlatok az 1870-es évekből

Az 1875-ben elrendelt kiigazítás, helyszínelés során újabb térképvázlatokat kellett készíteni, területi összeállítással. Kiigazítás – a változások vezetése, illetve a felmérési hibák javítása – alkalmával a térképvázlatokat a birtokrészletezési vázlat, vagyis a birtokvázlatokhoz tartozó áttekintő térkép alapján, a változások figyelembevételével kellett megrajzolni. A művelési ágak feltüntetésekor a birtokvázlatokat és a helyszínelés eredményeit is fel kellett használni. Ha a részletes felmérést követően tagosítás történt az adott településen, akkor a tagosítási térképek alapján kellett megszerkeszteni a térképvázlatot. A területi összeállításban a kiigazított kataszteri telekkönyv és osztálykivonat alapján kellett megadni a dűlők és művelési ágak nagyságát.

Helyszíneléskor a mérnök a terepre utazott, megszerezte a legújabb mérnöki felvételeket, tagosítási és egyéb térképeket, tudomást szerzett a változásokról, majd a terepen bemérte vagy szemmértékkkel felvette a változásokat. A bemérések eredményeit a könyvomatú kataszteri térképeken, a birtokvázlatok vagy a tagosítási térképek másolatain, illetőleg az állandó kataszteri térképeken kellett feltüntetni. A mérési eredmények és a korábbi kataszteri munkarészek felhasználásával kellett a térképvázlatot elkészíteni. Erre a téli munkaszakaszban – december 1-jétől március végéig – is sor kerülhetett, akár egy másik mérnök által.

A haránt alakú füzet címe „...*kataszteri község vázolata*”, amely a térkép mellett az „*Összeállítás ... kataszteri község dűlő- és művelési ágak szerinti területének*” című táblázatot is magában foglalja. A táblázat, az ún. „területi összeállítás” a térképen piros római számmal jelölt dűlők nevét és művelési áganként területük nagyságát tartalmazza. A dűlők egyes részeit fekete arab számok mutatják. A térképvázlat méretaránya 1:28 800 kellett legyen, ha a község területe 10 000 holdnál kisebb, 1:72 000 pedig ha annál nagyobb volt. A térképeken szereplő feliratok szerint a vázlatok korábbi, 1:7200 méretarányú felvételei alapján készültek. Ha a birtokvázlat vagy a birtokrészletezési vázlat alapján készült a térképvázlat, akkor a szelvényvonalakat azoknak megfelelően fel kellett tüntetni. Cinóberpiros vonal jelölte a dűlők, sárga vonal az „aldűlők” határát, a művelési ágakat színekkel különböztették meg. A térképre átnézeti vázlatot is kellett rajzolni, amelynek a méretaránya 1:144 000 volt. Ez az átnézeti vázlat azonban gyakran lemaradt a térképről. A térképvázlatot a kataszteri mérnök, a felülvizsgálat és a határvonalak összeegyeztetése után pedig a felmérési vezető is aláírta. A címlapon a mérnök által végrehajtott műszaki helyszínelést a községi bizottság, illetve a községi előljáróság két tagja által „a helyszínelés és a változások bemérése jelenlétünkben végrehajtott” záradékkal kellett igazolni. A térképvázlat gyakran másolatban is fennmaradt.⁴

Kataszteri térképvázlatok a levéltárak és a könyvtárak gyűjteményében találhatóak, így például a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Kataszteri gyűjteményében a térképek (S 78) és iratok (S 79) között vagy az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában a Bv (birtokvázlatok) jelzet alatt.



Jobbra felül: Gárdonyi térképvázlatának címlapja és 1:28 800 méretarányú térképvázlata (1878) – MNL OL, S 78 Somogy m. Gárdonyi 1–2. ■

Jobbra alul: Gárdonyi térképvázlatához tartozó területi ki-mutatás (1878) – MNL OL, S 78 Somogy m. Gárdonyi 1–2. ■

⁴ Utasítás 1876. 28., 30., 39–46., 52.

